

Kultūrinės tapatybės problema postmodernybėje

Odeta Žukauskienė

Postmodernybė sukėlė svarbius socialinius ir kultūrinius pokyčius, lemiančius simbolinių struktūrų ir tapatybių kaitą. Tad šiame straipsnyje apibrėžiamos postmoderniosios kultūrinės tapatybės struktūros, aptariama dominuojanti Vakarų kultūros paradigma, kuri atskleidžia ir bendras tapatybių kitimo trajektorijas, ir Lietuvos kultūros slinktis. Kartu tyrinėjamos moderniosios ir postmoderniosios tapatybės skirtys, susijusios su sociokultūrinio gyvenimo permainomis. Analizuojamas dabarties kultūros procesų prieštaringumas ir postmodernybėje išskylantis tapatybės problemiškas, kontekstualumas ir daugiama-tiškumas.

Straipsnyje išryškinami bendrieji pasaulėžiūrinės sistemos ir kultūrinės tapatybės kaitos dėmenys, mėginama nusakyti sociokultūrinės permainas, kurios lėmė jausminio ir jutimi-nio prado įsivyravimą, emocijas, eroso, iracionalių tikėjimų ir regimybų įsiviešpatavimą. Nusakomi globalizacijos procesų verpetuose išskylantys nacionalinės tapatybės fragmenta-cijos ir prarasties bruožai, taip pat atitinkamai stiprėjantys siekiai rekonstruoti ir stiprinti kultūros tradiciją. Apžvelgiant kultūrinės tapatybės raišką šiuolaikinėje kūryboje formuo-jasi naujų daugialypių vaizduotės struktūrų apmatai. Aptariamas globalios kibererdvės po-veikis lokalių tapatybių kaitai.

Pagrindiniai žodžiai: kultūrinė tapatybė, postmodernybė, tapatybės problemiškas, daugialypumas, kaiti tapatybė, jausminis pradas, nacionalinė tapatybė, kibererdvė

Įvadas

XX a. septintasis dešimtmetis Vakarų Europoje laikomas pereinamuoju laikotarpiu iš modernybės į postmodernybę, kuri apima ne tik kultūrinių, bet ir intelektualinių, ekonominių, politinių pokyčių visumą. Rytų ir Vidurio Europoje XX a. pabaigoje taip pat prasideda kaitos procesai, tapatybės paieškos, istorinės praeities gaivinimas ir peržiūrėjimas. Kultūrinių tapatybių tyrimai apima atminties aktualizavimą, savitu-mo ir kitiškumo apibrėžtis, hegemonijų ir galios struktūrų išryškinimą tapatybės konstravimo procesuose, o pastaruoju metu vis dažniau atskleidžia medijų poveikį ir jų nulemtas naujas konfigūracijas.

Nežiūrint tapatybės sąvokos dažno vartojimo įvairiuose kontekstuose ir iš čia išplaukiančio tam tikro jos „nuvalkiojimo“, tapatybė išlieka viena svarbiausių šiuo-laikinių humanitarinių ir socialinių mokslų sąvokų, kuri nusako ne individo ar bendruomenės prigimties esmę, o įvairias bendrystės formas, bendruomenės narius

jungiančius saitus (Margérard 2010, p. 287). Ji apima ir tai, kas jau išgyventa ir prarasta, ir tai, kas sieja bendruomenę dabartyje ir visada nukreipia žvilgsnį į ateitį. Kaip ir kultūra, tapatybė yra sudėtinga ir nuolat kintanti struktūra, sukurianti vis naujas bendruomenines jungtis: kai ką perimanti iš praeities, kai ko atsisakanti, kai ką pasiskolinanti iš kitų. Kaip teigia prancūzų filosofas Michelis Serres, mes nesiliaudami dygsniuojame ir siuvame sau Arlekino apsiaustą, tokį pat margą kaip mūsų genų žemėlapis (Serres 1994, p. 210).

Galima pastebėti, kad pastaraisiais dešimtmečiais įsiviešpatavę tapatybių tyrinėjimai išplėtė kultūros sąvoką. Kultūra pradėta tyrinėti platesniu antropologiniu požiūriu; neapsiribojama vien kūryba, o tiriama įvairi kūrybingumo raiška, žmonių tarpusavio santykiai ir ryšys su aplinka (atkreipiant dėmesį į institucijų veiklą, gyvenamos ir saviraiškos būdus, kūrybos priemones ir t. t.). Taigi kultūra, kaip ir tapatybė, suvokiama ne vien kaip substancionali jėga. Todėl ir kultūros istorija peržiūrima, tampa įvairių interpretacijų šaltiniu, kitaip vertinamu pakitusiuose kontekstuose. Vis dėlto kultūra tvirtai remiasi į vertybių sistemas, giliai įsišaknijusias kolektyvų istorijoje, – tautos kultūrinį išskirtinumą paprastai išreiškia ilgaamžiai simboliai, herojai, ritualai ar mitai. Kultūrinė tapatybė paprastai grindžiama mitais, kurie veikia ir pačią bendruomenių istoriją (institucinę, socialinę ir fizinę aplinką), ir jos normų bei vertybių sistemas. Ir nors tapatybės sąryšis su mitais atskleidžia, kad sąmoningai sukurta ir kolektyvinėje atmintyje išsaugota tapatybė turi šiek tiek pramano bruožų, tačiau kaip tik dėl to ji įgyja ypatingų galių. Galime prisiminti, pavyzdžiui, herojišką Tado Blindos mitą, kuris socialinį banditą, folkloro herojų ir legendą pavertė tautiniu mitu, tapusiu galingu kultūrinės reprezentacijos įrankiu, galinčiu keisti savo prasminius turinius laiko perspektyvoje.

Kultūrinė tapatybė iš esmės yra bendra kolektyvinė patirtis, atsispindinti kultūrinėse reprezentacijose. Nors tai yra kintanti struktūra, tačiau ją grindžia konkrečios istorinės patirtys, svarbūs istorijos įvykiai ir reikšmingi kultūros reiškiniai, kurie gali būti skirtingai suvokiami iš įvairių žiūrėjimo taškų. Pasirinkta interpretavimo pozicija taip pat daro įtaką tapatybės struktūros raidai. Pastaruoju metu išryškėja tam tikros kovos dėl kultūrinio paveldo (LDK kultūrinio palikimo) ir tapatybių įtvirtinimo (lenkų, judėjų ir kitų etninių bendrijų kultūrinių sluoksnių išskelimo Lietuvos kultūros istorijoje), kai kiekviena pozicija aktyviai dalyvauja kuriant kultūrinį istorinį diskursą.

Kokios esminės problemos iškyla mėginant apibrėžti tapatybes postmodernybėje? Pasak Zygmunto Baumano, egalitarizmo idėjas įgyvendinusi *modernioji* epocha siekė sukonstruoti tapatybę, kuri būtų tvari ir į homogenišką visumą jungtų ta pačia kalba šnekančią bendruomenę. Todėl tautą vienijo nuoseklus istorinis pasakojimas, visuomenę siejo selektyvi atmintis ir sisteminga savirefleksija. *Postmodernioji* epocha siekia išryškinti individų ar bendruomeninių grupių išskirtinumą, vengiant

aiškaus tapatybių apibrėžtumo, paliekant atviras interpretavimo galimybes. Tapatybės dekonstruojamos, kontekstualizuojamos, perdirbamos. „Tapatybės požiūriu, kaip ir kitais atvejais, modernybės šūkis buvo kūryba; postmodernybės šūkis – perdirbimas“ (Bauman 1996, p. 18). Modernybę ikūnijo fotografinės medijos (šeimos ir meno albumai, kultūros įvykių fiksavimas ir jų įamžinimas fotojuostoje), o postmodernybė skleidžiasi skaitmeninių vaizdų įrašuose, kurie lengvai ištrinami, perdaromi, vakarykščius įvykius pakeičiantys naujais. Modernybė įsikūnijo plieno ir betono paminkluose, o postmodernybės medžiaga – „biologiškai skaidomas plastikas“ (ten pat).

Galima teigti, kad tapatybės koncepto aktualumą sužadino universalias vertybes propagavusio modernizmo raida, kuri tarsi naikino skirtybes ir iškelė didelę suvienodėjimo grėsmę. Modernybė palaipsniui „dildė“ tapatybių ribas, išlaisvindama žmogų iš primestų ar paveldėtų tapatybinių idėjų. Tačiau tolydžio moderniosios visuomenės žmogų apėmė nerimas ir nusivylimas, kuris virto tapatybės paieškomis, įgijusiomis ontologinio projekto statusą. Vakaruose tapatybės problema pirmiausia susiformavo kaip atskiro individo užduotis, siekis išsiaiškinti savo tapatybę ir išskirtinumą. Vėliau atsirado kultūrinės tapatybės kūrimo konceptai (kolektyviniai projektai).

XX a. pabaigoje suaktyvėjusias tapatybių paieškas Baumanas metaforiškai nusakė kaip piligrimystės kelią, kurį palaipsniui keitė turistiniai maršrutai. Jis taikliai pastebėjo, kad modernusis pasaulis, virtęs begaline dykra, žmogų pastūmėjo į piligriminę kelionę, kuri žadėjo nuvesti ten, kur slypi atsakymai į aktualius egzistencinius klausimus. Šios „prasmės“ paieškos buvo pavadintos „tapatybės kūrimu“ (*identity-building*). Ir prasmė, ir tapatybė virto „projektais“, nesibaigiančiomis kelionėmis ir nepaliaujamais prasmių kūrimais. Piligrimų – tapatybės kūrėjų – svarbiausia užduotis buvo praeities pėdsakų fiksavimas ir jų išsaugojimas ateities kartoms. Tačiau čia kaip tik ir iškilo esminė problema, kaip išsaugoti praeitį nuolat kintančioje dabartyje?

Piligrimystės kelias postmodernybėje nutrūko, nes žmogaus tapatybė, kaip ir daiktų pasaulis, tapo kaitus ir kontekstualus. Vartotojiškos visuomenės taisyklės vertė atsisakyti ilgalaikių projektų ir įsipareigojimų (net ir tapatybė tapo vartojamu dalyku!). Tad postmodernybės priešaušryje į ilgą kelionę išsiruošusį piligrimą ir bastūną pakeitė turistai, kuris taikosi prie konkrečių gyvenimo situacijų, palaiko fragmentiškus santykius su jį supančia aplinka ir vietos bendruomenėmis. Intensyvias tapatybės paieškas keičia laikino susitapatinimo su tam tikra kultūrine terpe galimybė, įvairios manipuliacinės praktikos ir t. t. Akivaizdu, kad aiškiai įsisąmoninta ir tvari tapatybė, suburianti moraliai įsipareigojusių individų bendriją, yra neparanki postmodernios visuomenės atstovams. Todėl tapatybės paieškų ir konstravimo procesą keičia „vengimas ją aiškiai nusakyti ar apibrėžti“ (Bauman 1996, p. 24).

Modernybės ir postmodernybės skirtis

Jamaikoje gimusio britų kultūros teoretiko Stuardo Hallo teigimu, galimi skirtingi požiūriai į kultūrinę tapatybę. Modernybėje buvo siekta parodyti, jog tautą sieja bendras identitetas ir vienaląstė kultūra, kurioje nors ir slypi daugybė kitų, tačiau jie yra integruota, neatsiejama bendros istorijos ir protėvių palikimo dalis. Šiuo požiūriu kultūrinė tapatybė atspindi bendras istorines patirtis ir kultūros kodus, kurie suteikia tautai vientisumą, stabilius ir nekintančius prasminius rėmus, kuriuose niveliuojami kitoniškumai ar skirtybės.

Postmoderni prieiga atskleidžia, kad kultūrinis vientisumas buvo sukurtas nuslepianč daugialypumą, įtrūkių ir kritinių momentų įvairovę, kurie paliko gilius rėžius mūsų tapatybėje („kas mes esame“). Todėl šiandien „didysis pasakojimas“ ir „vientisa tapatybė“ suskyla į skirtingas patirtis atskleidžiančias mikroistorijas, kurios iškelia nutylėtus dalykus, neaprašytus išgyvenimus, sudėtingas kultūros transformacijas ir lūžius, kurie formavo ir sudaro mūsų kultūrinės tapatybės unikalumą (Hall 1990).

Žvelgiant į lietuviškąjį kontekstą, galime matyti, jog XX a. pradžioje besiformuojanti moderni tautinė lietuvių kultūra buvo paremta kultūrinio nacionalizmo apraiškomis. „Tautinė kultūra“ įgijo privilegijuotą padėtį tautos kūrimo procese. Visuomenės homogenizaciją vėliau stiprino ir sovietmečio ideologija, kuri dėjo pastangas sukurti naują tarybinį žmogų. Postmodernizmas atvėrė kitas tapatybių formas. Pirmiausia išryškėjo Lietuvos kultūros daugialypumas, prasidėjo kultūrinė diversifikacija, subkultūracijos procesai ir etninių grupių aktyvus įsiliejimas į kultūros gyvenimą. Tapatybės sampratoje buvo pripažintas kito ir transgresyvaus subjekto egzistavimas. Taigi stabili nacionalinė tapatybė ir totalinė ideologija užleido vietą alternatyviems ir pliuralistiniams tapatybės diskursams, kurie sietini su kultūrinės įvairovės ir skirtybės įteisinimu.

Hallas taikliai apibrėžė kultūrinės tapatybės daugiamatiškumą ir kaitumą:

Kitas atlieka vis reikšmingesnį vaidmenį postmodernioje kultūrinėje tapatybėje. Šiuo atžvilgiu kultūrinis tapatumas nėra fiksuotas ir nekintantis – duotas visiems laikams – kultūros istorijos vidinis turinys. Tai nėra kokia nors universali ar transcendentinė dvasia, kuriai jokios įtakos nedaro istorinė kaita. Tai nėra apibrėžtas kilmės šaltinis, prie kurio nuolat sugrįžtame. Tačiau tai nėra vien tik šmėkla, vien tik vaizduotės žaismas, tai yra kažkas, kas turi savo istorijas – ir tos istorijos turi didelę, materialinę ir simbolinę galią. Praeitį ir toliau mus kalbina. Bet ji į mus kreipiasi ne tik kaip faktinė „praeitis“, ji stipriai priklauso nuo mūsų požiūrio <...>. Mat ji visada atkuriama pasitelkiant atmintį, vaizduotę, naratyvą ir mitą. Tad kultūrinės tapatybės yra susitapatinimo būdai, nestabilios susisaistymo su kitais formos, kurias grindžia istorijos ir kultūros diskursai. Tai ne kokios nors esatys, o požiūrio pasirinkimai. Todėl čia visada įsijungia identiteto politika arba požiūrio politika, kuri niekada neduoda absoliučios garantijos neprobleminiam, transcendentiniam „kilmės įstatymui“ (Hall 1990, p. 223).

Paradigmų kaita išryškino, kad kultūrinė tapatybė yra *kaitus reiškiny*s. Kultūrinė tapatybė kyla iš istorijos, bet patiria nuolatinės transformacijos, kurias lemia įvairūs istoriniai pokyčiai ir galios žaidimai. Vadinasi, kultūrinė tapatybė nėra vien tik nuolatinis praeities „atgaivinimas“, kuris tautai ar asmeniui teikia saugumo ir prasmingumo jausmą. Tapatybę nusako ir tai, kokią retoriką pasirenkame arba koks požiūris mums yra primetamas, kaip mes patys interpretuojame tautos istorinius naratyvus, kaip save vertiname ir kaip mus mato kiti. Todėl negalima apsiriboti praeities vaizdiniais ir nekreipti dėmesio į dabarties realijas, tam tikras išorines jėgas, kintančias socialinės tikrovės ir retorikos formas, bandymus neutralizuoti, suklastoti ar iškreipti praeitį, nes visa tai daro įtaką kultūrinės tapatybės formavimuisi. Pavyzdžiui, šiandieninis požiūris į sovietinę epochą ir jos interpretacija nepaprastai svarbi, nes ji taip pat formuoja naująjį lietuviškąjį tapatumą.

Mėgindamas konceptualizuoti kultūrinę tapatybę Hallas pabrėžia, kad ji susiformuoja *kultūrinių diskursų ir praktikų sandūroje*, kuri mus paverčia tam tikro diskurso atstovais. Šiuo požiūriu tapatybė yra *procesas*, kuris gamina subjektyvius, – mus konstruoja kaip veikėjus (Hall 2007, p. 273). Jeigu diskursai įdiegia tapatybes, jas galima suvokti ir kaip institucijų suformuotą konstrukta, įskiepytą per tam tikras ugdymo ir diskursyvines praktikas. Šiuo požiūriu didelės reikšmės įgyja auklėjimo ir kultūrinio ugdymo procesas, kuris padeda išsaugoti ir perduoti kitoms kartoms pamatines kultūrinės tapatybės struktūras.

Tačiau reikia pabrėžti ir tai, kad tapatybė nėra belaikė substancija:

Jeigu tartume, kad tapatybė yra duotas *dalykas*, reikėtų ją saugoti konceptualizuojant ir regresyviai nukeliant į praeitį, kurti kultūros vizijas ir priklausomybės formas, kurios susijusios su tam tikra teritorija, ginančia savo uždarumą. Jeigu manome, kad tapatybė, individuali ar kolektyvinė, yra savikūros procesas, reikia pripažinti, kad ji susiformuoja istorijos raidoje per įvairias, nebūtinai tik su kalba ir teritorija sietinas simbolizacijos praktikas, kurias reikia nuolat atnaujinti. Tačiau šio atnaujinimo galimybių mastelis pastaruoju metu taip smarkiai pakito, kad nepaprastai sunku šį procesą organizuoti ar kaip nors valdyti (Augé 2006, p. 14).

Pastebėtina, kad dėl kultūrų globalizacijos kultūrinė tapatybė tampa vis problemiškesnė. Pasauliniai procesai, atveriantys galimybes keliauti, skatinantys migravimą, sienų ir ribų nykimą, informacijos ir kultūrinių mainų intensyvėjimą, tarptautinių institucijų ir organizacijų susikūrimą, išvaduoja žmogų iš apibrėžtų kultūrinių rėmų ir lokalių kontekstų. Kultūrinės industrijos ir medijų kultūra įtraukia į globalaus erdvėlaikio sferą, pasaulinių produktų rinką. Todėl vis sudėtingiau apčiuopti kolektyvinės tapatybės struktūrą ir vienareikšmiai atsakyti į klausimus: kas mes esame ir kas yra toji lietuviškoji kultūrinė tapatybė?

Paprastai linkstama lietuvių sieti su lietuvių kalba, žeme, krikščionyste, etninės kultūros vertybėmis ir tradicijų tęstinumu. Tačiau nederėtų kultūrinės tapatybės

įkalinti etnologiniuose tyrinėjimuose. „Nacionalinė kultūra nėra vien tik folkloras ar primityvus populizmas, atskleidžiantis tautos kilmę ir papročius. Nacionalinė kultūra yra visuminės tautos pastangos išsiaiškinti, pažinti ir išaukštinti tuos kelius, kuriais eidama tauta save kūrė ir padėjo pagrindus savo egzistencijai“ (Hall 2007, p. 237). Tapatybė yra savo egzistencinės ir socialinės patirties pavertimas pasaulio išgyvenimo forma. Pagaliau „tapatybė yra pasiekama, o ne nustatoma ar pripažįstama – ji yra sąmoninga veikla ir identifikavimasis su tuo, kas mums egzistenciškai svarbiausia“ (Donskis, http://www.politika.lt/index.php?cid=9299&new_id=14881). Taip pat svarbu pažymėti, kad būtent *kultūra kuria kolektyvinę tapatybę*. Tik kultūra ir kultūrinė reprezentacija gali suburti, anot Benedicto Andersono, „įsivaizduojamą bendruomenę“.

Kultūrinės tapatybės idėją generuoja įvairios kultūrinės reprezentacijos, kuriose atsiskleidžia ne tik tautai reikšmingos pergalės, pralaimėjimai, papročiai ir ritualai, bet ir kasdienio gyvenimo bruožai, socialiniai ir simboliniai kodai, vyraujančios moteriškumo ir vyriškumo sampratos, tikrovės ir vaizduotės peizažai. Tauta nuolat save kuria ir įsikūnija kultūrinėse reprezentacijose.

Postmodernybės prieštaros

Akivaizdu, kad esminiai pokyčiai postmodernybėje įvyko tapatybės suvokimo ir formavimo procesuose. Išryškėjo tapatybės kaitumas bei daugialypumas. Neatsitiktinai daugelis kultūros teoretikų greta tapatybės (*identity*) pradėjo vartoti ir tapatinimosi (*identification*) sąvoką. Pastaroji, pagrįsta Sigmundo Freudo psichoanalizės sąvokomis, ir nusako tapatybės kaitumą. Iš esmės tapatinimasis reiškia tam tikram individui ar bendruomenei būdingų bruožų pripažinimą ir perėmimą. Tai nėra baigtinis procesas, o nuolatinė savikūra.

Kultūros suprekinimas ir sparti naujų audiovizualinių technologijų raida tapo svarbiais kultūrinės tapatybės transformacijų veiksniais. Jei modernybėje kolektyvinę tapatybę formavo ir grindė valstybės institucijos bei reglamentuotų socialinių santykių sistema, postmodernybėje žmonės sieja masinės kultūros vaizdiniai ir medijų vaizdai. Fragmentuotoje socialinėje terpėje individas vis labiau atitrūksta nuo kolektyvinių vaizdinių ir mitų, atsiskiria nuo visuomeninių idealų; tapatybės struktūrą vis stipriau veikia medijuoti kasdienio gyvenimo fragmentai. Vartojimą skatinanti ekonomika griaua patvarius kultūrinius kodus, institucijų suformuotus požiūrius keičia medijuotas santykis su tikrove ir kintantys „gyvenimo stiliai“, kurie skatina efemeriškus susitapatinimus su populiariais reginiais, žinomais žmonėmis ar popkultūros dievaičiais. Kultūros institucijų veiklą stelbia laisvalaikio ir pramogų erdvės, masinė kultūra ir naujosios komunikacinės technologijos. Naująją mitologiją kuria žvilgsnį pavergianti reklama. Tad naujoji socialinė aplinka stipriai koreguoja

tapatumo sampratą: tapatybė vis dažniau aiškinama kaip *instrumentinio pobūdžio tapatinimosi būdas*.

Vieni kultūros teoretikai pabrėžia naujų technologijų grėsmes kolektyvinei ir kultūrinei tapatybei, kiti išvengia galimybes tapatybėms formuotis per naują simbolinę patirtį, kuri įgyjama medijų terpėje. Išties naujosios medijos skatina įvairių socialinių grupių kultūros raidą. „Įsivaizduojamą bendruomenę“ telkusi rašto kultūra užleido vietą *vaizdo ir šnekos kultūrai*, kuri suskaldė visuomenę į atskiras „gentis“ (Michelis Maffesoli) ir emociniais ryšiais susietų individų grupes. Tačiau naujosios technologijos bei reginių sklaida suardė ne tik įsitvirtinusių visuomeninę sąrangą, bet ir vientisą kultūrinių prasmų pasaulį: „Jei modernybėje subjektyvumo krizė kilo dėl tradicinių religijos, tikėjimo ir mąstymo formų nykimo, postmodernizme atsiranda gili kultūrinių prasmų krizė, kurią lemia naujos informacijos ir komunikacijos technologijos, pajungiančios visas jusles ir lemiančios pasaulėžiūros nenuoseklumą bei prieštarumą“ (Dunn 1998, p. 88). Kultūrinių prasmų krizė – viena iš naujų technologijų sklaidos pasekmių. Vaizdinių srautai griaua organinį kultūros vientisumą, kultūros struktūrą paversdami antistruktūra. Kultūra kaip kultūrinių tekstų rinkinys tampa vis seklesnė ir pati abejoja normatyvinio bei epistemologinio vientisumo galimybe. Todėl naujų technologijų sklaida lemia kultūros integralumo nyksmą, naikina istoriškumo pojūtį, kūrybines galias (skatina „didžėjiškos“ kultūros sklaidą) ir nukreipia mūsų žvilgsnį į sintetinį vaizdų pasaulį.

Reaguojant į šiuos procesus, natūraliai kyla pasipriešinimas šiai technologijų sąlygotai „protezuotai“ kultūrai: viena po kitos ritasi praeities peržiūrėjimo, atminties gaivinimo bangos, mėginančios atkurti ir sustiprinti bendrabūvio jausmą, peržiūrėti tradiciją bei istoriją. Tapatybės nykimo grėsmė skatina kultūrininkus atsigręžti į praeitį ir išryškinti prarastas kultūrinės vertybes, išgyventas patirtis bei naujojo temporalumo grėsmes. Kyla įvairūs sąjūdžiai, kurie pabrėžia būtinybę susigrąžinti tradicijas. Siekiama rekonstruoti praeitį ir nacionalinius mitinius pasakojimus, peržiūrėti ir naujai įvertinti savą kultūros tradiciją, istorinį bei meninį palikimą. Kūryboje mėginama rekonstruoti kolektyvinę tapatybę, ieškant autentiškų prasmų praeities dokumentikoje ir įamžintoje atmintyje (Kęstutis Grigaliūnas, Giedrė Beinoriūtė, Deimantas Narkevičius ir kt.). Tapatybė vis dažniau konceptualizuojama kaip *atminties problema*.

Todėl Kalifornijos universiteto sociologas Robertas Dunnas išskiria *komercinį postmodernizmą*, kuris kyla iš suprekintų formų ir manipuliacinės paviršiaus estetikos, ir *politinį postmodernizmą*, kuris dėmesingas tapatybei bei kultūros politikai, autentikos ir naujų visuomeninio sambūvio formų paieškai. Šis postmodernizmo dvišlypumas atskleidžia šiuolaikinei kultūrai būdingą vidinį prieštarumą. Viena vertus, post-modernizmas kuria ir palaiko fragmentuotas tapatybes, tačiau kaip tik todėl įvairūs kultūros veikėjai, menininkai ir visuomeninių judėjimų atstovai angažuojasi stiprinti tapatybes politinėse ir diskursyvinėse kovose, ginti bendruomenės tradicijas ir

vertybes (Dunn 1998, p. 145). Pastaruoju metu ryškėja ir institucinės pastangos aktualizuoti istoriją bei kultūrinį palikimą.

Dėmesys kultūros paveldui ir atminčiai, minėtiniams datoms ir istoriniams įvykiams stiprėjo nuo XX a. devintojo dešimtmečio pradžios, kai sugrįžo Holokausto atmintis. Šis procesas atgaivino ir kitas atminties formas (sovietinių tremčių ir kitų traumų), sužadino susidomėjimą šeimos istorijomis, genealogijomis, žinomų kultūros veikėjų prisiminimais ir t. t. Susiformavo *atminimo kultūra* (Nikžentaitis 2011), siekianti stiprinti kolektyvinę tapatybę. Kaip teigia vokiečių kultūrologas Janas Assmannas, socialinė grupė tampa atminties bendruomene, kai sąmoningumo struktūros apima ilgalaikę istorinę perspektyvą, todėl neatsitiktinai atminimo kultūra telkia dėmesį ne tik į praeitį, dar gyvą prisiminimuose, bet ir į senovės istorijos peržiūrėjimą bei aktualizavimą. Atrodytų, istorija taip pat tampa kultūros kūryba.

Kultūrinė atmintis transformuoja istoriją į prisiminimus ir mitus, kurie „ima valdyti tikrovę, įgyja normatyvinių galių bei nepaprasto tvarumo“ (Assmann 2010, p. 43), suteikdami istorijai tam tikrą sakralumo aurą. Kolektyvinės tapatybės grindžiamos didingais vaizdiniais, kurie atlieka ritualinės komunikacijos vaidmenį. Norint nužymėti nacionalinės tapatybės trajektoriją, privalu kurti mitologiją. Mitai metaforiškai nusako, „kas mes esame“, kur link einame ir kokią vietą užimame pasaulyje. Mitų reikšmę konstruojant tapatybę ne kartą pabrėžė Gintaras Beresnevičius, atskleidęs legendų ir mitologijos svarbą savimonės raidoje. Pasak jo, mitas ir istorija yra sankaba: kultūros istorija negalima be mitologijos (Beresnevičius 2011).

Kaip matome, tapatybė yra sąmoningumo trajektorija, kurią tyrinėdami susiduriame ir su tam tikra fikcija. Taip yra dėl to, kad *kultūrinė tapatybė yra visuomeninės vaizduotės sritis*, nuolat kurianti naujas simbolines sistemas. Šiuo požiūriu medijos išties suteikia naujų galimybių rekonstruoti, kurti ir skleisti kultūros vaizdinius naujoje vizualinėje terpėje. Apskritai, medijų nereikėtų tapatinti su masinėmis informacijos priemonėmis, kurios stipriai veikia ir fragmentuoja žmogaus sąmonę, blokuoja tikrovės patyrimo vientisumą, kolektyvinę patirtį suprekina arba įkalina pastišinėmis masinės kultūros formomis.

Jausminis ir juslinis pradas

Vis labiau ryškėja, kad postmodernybėje išivyrą jausminė ir juslinė plotmė, kuri persmelkia ir tapatybės sąrangą. Neseniai Paryžiuje išleistoje Maffesoli knygoje *Homo eroticus. Des communions émotionnelles* („Erotinis žmogus. Emocinės bendruomenės“, 2012) ir ankstesniuose veikaluose išvalgiai nusakomas postmodernizmo sąlygotas sociokultūrinės kaitos pobūdis. Pasak jo, šiuolaikinėje *stiliaus ir jausmo kultūroje* estetika yra svarbiausia visuomeninio gyvenimo režisuotoja. Todėl galima sakyti, kad modernų politikos ir ekonomikos žmogų keičia *homo aestheticus*. Estetika (*aesthēsis*)

įsikūnija sociokultūriniame gyvenime, pripildydama jį juslingumo. Individualizmu, abstrahavimu, racionalių mąstymu pasižymintį ir dvasinį pradą iškeliantį modernizmą pakeičia empatiška, vitališka postmodernioji visuomenė ir kultūra, kurioje vyrauja erosas, aistra, kūniškumas, sensualizmas, emociškai įtraukiantys išpūdžiai, fiziologijos suklestėjimas. Neatsitiktinai ir pagal Justino Marcinkevičiaus pjesę „Katedra“ pastatytas Oskaro Koršunovo spektaklis yra jausminė drama, kurioje Lietuvos valstybės susidarymo, Bažnyčios ir architekto bendradarbiavimo istorija išauga iš žmogiškos meilės, nuodėmės ir kančios pasakojimo. Panašiai ir Sigitu Parulskio romanuose istorinių temų interpretacijos susipina su intriguojančios aistros ir kūniškos patirties motyvais.

Postmodernybėje „gamtinė plotmė paverčiama kultūra, kūnas sudvasinamas, materialūs daiktai mistifikuojami, archaika technologinama, amatą pakeičia kūrybiškumas, progresyvumas siejamas su tradicijomis, socialinė etika pernelyg estetizuojama ir t. t. Šie oksimoronai parodo, kokį svarbų vaidmenį visuomeninėje struktūroje atlieka *libido*“ (Maffesoli 2012, p. 257). Beje, ir tautinio bendrumo jausmas sustiprėja dažniausiai sportinių pergalių ar popkultūros renginių fone, kai prasiveržia emocijos.

Neogentiniame pasaulyje, kurį sudaro daugybė religinių, lytinių, kultūrinių, intelektualinių, sportinių, muzikinių ir kitų genčių bei gentelių, tapatybė yra tarsi tam tikromis progomis dėvima kaukė (genties metafora nusako ne tik visuomenės susiskaidymo, bet ir subjekto deindividualizacijos procesą, kai tapatybę keičia tam tikri prisiimami vaidmenys (žr. Maffesoli 2002). Atsižvelgiant į kontekstą, *persona* dėvi tai vieną, tai kitą kaukę. Subjektas dalyvauja kasdienybės pasaulyje veikiau kaip *daiktas* arba kaip *kūnas*. Todėl postmodernusis etosas kristalizuojasi ne istorinėje perspektyvoje, bet kasdienėje aplinkoje bei daiktų pasaulyje ir palaipsniui persikelia į virtualų erdvėlaikį.

Modernizmo epochoje viešpatavo griežta socialinė kontrolė, monolitinę socialinių santykių struktūrą formavo disciplinarinė galia, o kultūrinį vientisumą lėmė sekuliarių vertybių pripažinimas. Universalių vertybių ir racionalios visuomenės struktūros aukure buvo aukojami lokaliniai savitumai, vietiniai papročiai, dialektų įvairovė, skirtingi gyvenimo būdai. Vakarų civilizacijos universalizmas slopino etinį ir rasinį partikuliarizmą. Postmodernizme kaip atoveiksmis vėl iškyla etniniai klausimai, buriasi etninės bendruomenės (Lietuvoje aktyviai veikia žydų, rusų, lenkų, karaimų ir kitos bendruomenės), aktyviai darbuojasi regioniniai kultūros centrai. Vertikali kultūros struktūra diversifikuojasi, suyra į daugybę vietinių lokalumų. Vykstant pasaulio makdonaldizacijai, pradedamas ypač vertinti priklausomybės „genčiai“ jausmas, vietiniai produktai ir tradicijos. Įsigali pagoniška pasaulėjauta, jautrumas gamtai ir ekologijai. Globalizacija atkreipia dėmesį į lokalias tradicijas, tačiau galima pastebėti ir ambivalentišką *glokalizacijos* reiškinių, kai lokalinė istorija įgyja gilesnę prasmę tik sąryšyje su pasauliniais reiškiniiais.

Tikriausia tai yra vienas iš globalizacijos paradoksų, kad stiprėjant kultūriniam homogeniškumui pasauliniu mastu (pasaulinės kultūros amerikonzacijai), stiprėjo ir

dėmesys lokalumui bei kitybei. Todėl į diskursą sugrįžo ir tokie žodžiai, kaip „kraštas“, „tėviškė“, „gimtoji vieta“ – visa, kas išreiškia stiprų emocinį ryšį su vieta. Neatsitiktinai naujuose teoriniuose diskursuose atsirado sąvoka „vietos jausmas“. Lokalių bendruomenių tapatybės tyrimuose išryškėjo dėmesys konkrečios vietos kultūriniam paveldui, kurį aktualinant svarbūs ne tiek abstraktūs istoriniai idealai, kiek konkrečioje vietovėje išsisknijusios vertybės: kalbinis dialektas, materialūs papročiai, kulinarijos paveldas ir t. t. Lietuvos lokalių vietovių, etnografinių regionų, etninių mažumų ir paribio tapatybių tyrimai pastaruoju metu užima ženklų visų kultūrinės tapatybės tyrimų dalį.

Žinoma, tokia „lokalumo“ svarba yra valstybinių kultūros institucijų decentralizacijos padarinys. Modernizme nutolusios nuo lokalių istorijos ir kūrusios abstrakčias vizijas, dabar kultūros įstaigos turi galimybę tapti nišomis mažųjų bendruomenių susibūrimui. „Lokalumo“ reikšmė skatina peržiūrėti ir tautai svarbius mitologinius bei istorinius pasakojimus, juos susieti su žinomomis vietovėmis, gimtųjų apylinkių žmonių gyvenimais ir patyrimais. Taip ieškoma stipresnio emocinio ryšio su istorine praeitimi, atsisakoma istorinio abstrahavimo, o vis didesnis vaidmuo skiriamas asmeniniam patyrimui, istorijos ir dabarties jungčiam.

Ir pagaliau, jei modernybė buvo iš esmės ikonoklastinė, postmodernybėje viešpatauja *vaizdų pasaulis* ir *reginiai*. Vaizdas tampa emocijas valdančiu „mezokosmosu“ – ne tik supančia aplinka, bet ir visuomeninio sąryšio gija. Todėl modernybei būdinga rašto kultūra ir racionalizmas užleidžia vietą tiems žmogaus parametrams, kurie buvo nuošalėje: skatina estetizmą, žaismingumą, nerealias svajas, jausmines ir emocines patirtis. Technologijų mediume ir visame sociokultūriniame gyvenime įsigalint estetikos paradigmai, tapatybė įgyja vis daugiau *patetiškų* bruožų.

Nacionalinės tapatybės prarastis

Nacionalinės tapatybės fragmentacija ir tęstinumo nyksmas – viena aktualiausių dabarties dilemų. Gvildendami nacionalinės tapatybės postmodernybėje temą knygos *L'identité nationale face au post-modernisme* („Nacionalinė tapatybė postmodernizmo akistatoje“, 2006) autoriai išvelgia ne tik pozityvius, bet ir negatyvius poslinkius. Jie pagrįstai teigia, kad postmodernistinis užsidegimas dekonstruoti nacionalines tapatybes kelia didelę grėsmę, nes pasaulis be apibrėžtų tapatybių negarantuoja, kad neims triumfuoti kita, dar tvirtesnė, agresyvesnė, paremta imperialistine ideologija tapatybė (Trigano 2006, p. 11). Mokslininkai taip pat išpėja, kad kultūros tyrimuose įsiviešpatavusi dekonstrukcija nėra neutralus kultūros kritikos būdas; nes ji iš esmės neinicijuoja jokių socialinių ar kultūrinių permainų, o tiesiog delegitimuoja kultūros institucijas ir diegia cinišką požiūrį vertinant kūrybą.

Nygoje taip pat kritikuojama anglosaksų pasaulyje įtvirtinta daugialypė tapatybės politika ir multikultūralizmo idėjos, kurios išskėlė „kitybės“ svarbą, tačiau nesukūrė

sistemos, kuri ugdytų pagarbą kultūrų įvairovei ir padėtų suprasti vidines „kitybės“ struktūras. Reikalaujama pripažinti įvairių etninių, religinių ir marginalizuotų grupių tapatybes, ši politika palaipsniui pradėjo destabilizuoti institucijų veiklą, nesukurdamą naujų bendruomeninės jungties formų. Taip į kultūrinį bendrumą sutelktą diskursą pakeitė pabiri diskursai, kurie perdėm sureikšmina pavienės etninės kilmės, konfesijos, lyties ar kūno tapatybių problemas.

Pastaruoju metu Vakarų Europoje išryškėjo ir daugiau multikultūralizmo politikos spragų. Kai tapatybė suvokiama kaip subjektyvus pasirinkimas (t. y. asmuo gali susitapatinti ir su viena, ir su kita socialine grupe), tai multikultūralizmas iš tiesų netenka aiškių orientyrų. Kaip pripažįsta žymūs kultūros teoretikai Michelis Wieviorka ir Fredrikas Barthas, multikultūralizmo politiką grindė skirtingų tautinių grupių įteisinimas, tačiau dabartinis kultūrinių tapatybių kaitumas ir kontekstualumas verčia ieškoti naujos politikos krypties (Barth 1995, Wieviorka 2005).

Vis dėlto tenka pripažinti, kad postmodernistinė kultūros tapatybė išsiskiria siekiu įteisinti Kitą ne tik savo išorėje, bet ir savo viduje. Kito pripažinimas stipriausiai paveikė šiuolaikinį požiūrį į tapatybę: esencialistines koncepcijas keitė „konstruojamos“ ir „pasirenkamos“ tapatybės sampratos, kurios išryškino tapatybės daugialypumą bei sąlygotumą. Keitėsi ir kolektyvinės tapatybės vertinimas, pabrėžiantis, kad tapatybė formuojasi ieškant santykio su kitybe. Kaip tik tokia reliacinė perspektyva atkreipė dėmesį į represines modernybės formas, kurios gniaužė rasės, etninės ir socialinės kilmės, lyties ir kūno tapatybes. Tapatybės politika tapo *modus operandi* įvairioms marginalizuotoms ar stigmatizuotoms visuomenės grupėms (homoseksualams, kolonizuotoms visuomenėms, įvairioms etinėms ir religinėms bendruomenėms). Kultūrinėse reprezentacijose išryškėjo konfliktuojančių prasmų ir nepatogių tapatybių raiška. Šitai lėmė daugiaperspektyvumo įsitvirtinimą tapatybės tyrinėjimuose.

Paspartėjus migracijos srautams ir išsilaisvinus iš monodimensinės tapatybės gniaužtų, buvo sukurtos prielaidos skleistis daugialypėms ir išvietintoms tapatybėms, nesusietoms su viena kalba, teritorija ar apibrėžta kultūrine aplinka. Tačiau palaipsniui ryškėja ir *kitybės* krizė, o aiškios *kitybės* nebuvimas skatina dar gilesnę *tapatybės* krizę.

Kintančios tapatybės kūryboje

Postmodernizmo prieštaravimai išryškėja ir šiuolaikinėje kūryboje, kurioje regime sieki ir rekonstruoti kultūrinę tapatybę, ir atskleisti egzistencines socialines patirtis, kurios būtų suprantamos tarptautiniam meno pasauliui. Viena vertus, populiarėjančios tarptautiniai renginiai (festivaliai, projektai, bienalės, simpoziumai ir t. t.) skatina vizualinio meno tarptautiškumą. Kita vertus, atsivėrus valstybinėms sienoms daugėja

ne tik svetur besimokančių menininkų, bet ir „viena koja“ Lietuvoje, o „kita koja“ svečioje šalyje gyvenančių kūrėjų, kurie įsijungia į įvairių tarptautinių grupių veiklą.

Šiame kontekste visai nenuostabu, kad 55-ojoje tarptautinėje šiuolaikinio meno bienalėje Venecijoje buvo pristatomas bendras Lietuvos ir Kipro nacionalinių paviljonų projektas „oO“, kuruojamas Raimundo Malašausko. Tarptautinė menininkų grupė (Lietuvos, Kipro ir kitų šalių menininkai: Gintaras Didžiapetris, Elena Narbutaitė, Liudvikas Buklys, Kazys Varnelis, Vytautė Žilinskaitė, Mortenas Norbye Halvorsenas, Jasonas Dodge'as, Gabrielis Lesteris, Dexteris Sinisteris) pirmą kartą reprezentuoja ne vien savo šalį, taip keisdama požiūrį į nacionalinį atstovavimą ir savotiškai bylodama apie nacionalinio meno „baigtį“. Nors tikėtina, kad artimiausioje ateityje Venecijos bienalėje išliks nacionaliniai paviljonai, tačiau šįmetis renginys atskleidžia ryškėjančius nacionalinių kultūrinių sienų nykimą. Simptomiška ne tik tai, kad po vienu stogu parodas sujungė vokiečiai ir prancūzai, bet ir tai, kad Vokietiją reprezentavo kinų menininkas ir disidentas Ai Weiwei, Indijoje gimusi fotografė Dayanita Singh, Pietų Afrikoje gimęs menininkas Santu Mofokengas ir iš Vokietijos kilęs prancūzų režisierius Romualdas Karmakuras. Be to, daugelio nacionalinių paviljonų ekspozicijas kūrė iš kitų šalių pakviesti kuratoriai. Rusijos ekspozicijos kuratorius buvo Berlyno Nacionalinės galerijos direktorius Udo Kittelmannas. Latvijos ekspoziciją kuravo Niujorke įsikūrusios šiuolaikinio meno erdvės *Art in General* atstovai – Anne Barlow ir Courtenay Finnas. Už Estijos paviljoną buvo atsakingas Lenkijoje gimęs, JAV mokslus baigęs ir dabar Lenkijoje bei Vokietijoje dirbantis kuratorius Adamas Budakas.

Nors istorinė struktūra ir konkretus kultūrinis kontekstas išlieka svarbus daugelyje Venecijos bienalės ekspozicijų, tačiau pastebima ir tai, kad menininkai ieško bendrakultūrinių metaforų. Be to, šiuolaikinėje kūryboje tautinė tapatybė neretai suvokiama kaip santykinė, nereali, sukonstruota, fiktyvi.

Venecijos sporto rūmuose įsikūręs Lietuvos ir Kipro paviljonas atkreipia dėmesį į tam tikras kasdienį gyvenimą ir sociokultūrinės praktikas veikiančias struktūras, tam tikras epochą apibrėžiančias bendras mimetines formas, kurios savotiškai įrėmina subjektyvybės ir tapatybės raišką. Be to, kritiškas meno ir sporto gretinimas atskleidžia ir paradoksalių dviejų skirtingų žmogaus raiškos sričių sąryšingumą, kuriame susipina konkuravimas, laimėjimas ir neribotos individo galimybės realizuoti savo svajones.

Tautinės ir kultūrinės tapatybės tema Lietuvos mene buvo svarbi XX–XXI a. sandūroje. Ji išryškėjo šiuose lietuvių autorių kūriniuose: Jono Gasiūno dūmais nutapytame paveiksle „Švč. Aušros Vartų Mergelė Marija“ (2002), Eglės Rakauskaitės instaliacijoje „Rūpintojėlis“ (1998), Nomedos ir Gedimino Urbonų projekte „Ruta Re-make“ (2004), Svajonės ir Sauliaus Stanikų videofilme „Inferno“ (2004), Deimanto Narkevičiaus filmuose ir daugelyje kitų darbų.

Kaip svarstė Alfonso Andriuškevičiaus kalbintas Audrius Novickas:

Tautinis identitetas, šiaip ar taip, pagrįstas kraujo ryšiais, o jie, kaip ir žemės ryšiai, man nėra pakankama egzistencijos pilnatvės sąlyga. Greičiau atvirkščiai. Tačiau dėmesys tam, kas įgyjama per tėvą ir motiną, man yra susijęs su asmeniniu integralumu. Tas dėmesys lemia apsisprendimą puoselėti abi manyje užkoduotų tautinių tapatybių dalis. Puoselėjimas nereiškia nekritiško susitapatavimo su dėmesio objektu, jo vertės absoliutinimo ir konservuojančio santykio su juo. Tai tiesiog privilegija ir prigimtinė teisė į specifinį kūrybos lauką, kuriame jaučiuosi laisvas kelti klausimus, provokuoti, tirti, interpretuoti, jungti atskirus fragmentus į visumą. Tautinių tapatybių puoselėjimas nekonformistinėje meninėje kūryboje man yra ir paradoksali graža sociumams, kurių viduje galiu būti suvokiamas kaip savas, veikti ir bendrauti. Man įdomu tirti tautinius identitetus kaip kultūrinius konstruktus, turinčius ne tik statinių, bet ir dinaminių savybių. Pastarosios visad buvo gajos, tačiau ypač išryškėjo šiuolaikinėje informacinių technologijų ir vartojimo epochoje, kurioje, nepaisant visų ksenofobinių tendencijų, vis daugiau žmonių jaučia poreikį patirti pasaulį kaip įvairovę, vietą, kurioje galimas svetimo atradimo džiaugsmas (Andriūškevičius 2006, p. 152–153).

Jaunesnioji vizualinio meno kūrėjų karta vis dažniau ieško bendrakultūrinių patirties išraiškų. Ir per tas paieškas taip pat formuojasi nauji sunkiai apibrėžiamos kultūrinės tapatybės (hibridinės, dvikultūrės, egzilinės, kontekstualios ir t. t.) bruožai. Kaip taikliai pastebėjo prancūzų kultūros antropologas Marcas Augé, „Eifelis yra Paryžiaus simbolis, tačiau Guggenheimo muziejus nėra Bilbao simbolis“ (Augé 2006, p. 14). Taigi vienaip ar kitaip vyksta kultūros dislokacija, stipriai veikianti kultūrinės laiko ir erdvės konfigūracijas, simbolines vertybes, plastinės raiškos modelius ir kultūrinę vaizduotę. Akivaizdu, kad kultūrinė tapatybė kinta, o kultūra suima naujus simbolinius ženklus ir struktūras.

Naujus lietuvių kultūrinės tapatybės bruožus ir tautiškumo dėmenis mėgina apčiuopti ir šiuolaikiniai lietuvių rašytojai. „Užgniauzta atmintis“ sugražinama Sigitto Parulskio romane *Tamsa ir partneriai* (apmąstant Holokausto atmintį) ir Alvydo Šlepiko romane *Mano vardas – Marytė* (atskleidžiant vokiečių vaikų, pokariu atkeliavusių į Lietuvą, istorinę atmintį). Baroko laikų Lietuvos gyvenimas atgimsta Kristinos Sabaliauskaitės romane *Silva rerum*. Praeitis dabartyje parodoma Lauros Sintijos Černiauskaitės knygoje, kuriose šmėsteli subtilių išvalgų apie savosios tapatybės raišką.

Tačiau pastebima ir tai, kad šiuolaikinėje literatūroje

ideologiniai, pažintiniai, etiniai tautybės aspektai nėra svarbiausi, kol tam tikri, nuo jų atitolę, tautiškumo sandai, atrodo menkai tesusiję su tautiškumu, suteikia netikėtos prasmės. Literatūriniame tekste stebime *anamorfozės* reiškinių: šališkas personažų (pasakotojo) žvilgsnis, iškreiptas ir net išnykęs individo tautybės vaizdas yra naujas būdas panaikinti priešpriešą tarp tautybės realybės bei individualaus jos suvokimo. Prie tautinių vertybių fakto tenka brautis kaip prie realybės šou efektais besidangstančios tikrovės (Martinkus 2008, p. 92).

Pastaruoju metu taip pat atsiranda dvikalbių ir daugiakalbių rašytojų, kurie aktualina egzilinės, emigrantinės, diasporinės patirties temas, skatinančias gvildinti hibridinės, daugialypės tapatybės ir akulturacijos klausimus.

Tapatybė kibernetinėje erdvėje: google.lt

Kai įsigali globali kibernetinė erdvė, tampa vis sunkiau nusakyti kultūrinę tapatybę, kurią tradiciškai padėdavo apibrėžti ir geografinės ribos. Tad postmodernybėje konkrečiose vietose išsisknijusias kultūras aprėpia ir nustelbia metageografinė erdvė. Po miestą klaidžiojantį (bodleriškąjį) klajūną keičia naršytojas, klajojantis globaliose interneto platybėse. *Google Žemė* suteikia galimybę virtualiai keliauti po visą pasaulį, tyrinėti pastatus, vaizdus ir reljefą 3D formatu. Istorinį miestą keičia virtualus miestas, kurį galima stebėti pro „planetarinės optikos“ (Paulis Virilio) prizmę. Kibernetinė erdvė, kurią įprasmina interneto paieškos sistema *Google*, pradeda struktūruoti visus tikrovės sluoksnius ir stipriai veikia sociokultūrinės vaizduotės kaitą.

Socialiniai tinklai, interneto tinklalapiai ir asmeniniai kontaktai kuria naują sociokultūrinio gyvenimo kartografiją. Filosofiniai, meniniai, religiniai judėjimai, sporto, meno ir kultūros mylėtojai – visi buriasi socialiniuose tinkluose. Formuojasi nauja tinklinė visuomenė, kurią siejanti kiberkultūra išnaudoja visas vaizdo galias. Kibererdvė tampa nauja antikinės Agoros atmaina (Maffesoli 2010, p. 150). Tačiau tai yra erdvė be istorijos, neteritorinė, išvietinta erdvė.

Naujosios technologijos keičia Vakarų civilizacijos riboženklius, stipriai veikia visuomenės vaizduotę ir kultūrą. Jei modernybę apibrėžė homogeniška, racionali visuomenė, kurią struktūravo klasikinė hierarchija, patriarchytas ir binarinės kategorijos (gėris–blogis, vieša–privatu, vyriška–moteriška), postmodernistinės nuostatos nuvertina racionalų protą ir mokslą, ieško alternatyvių socialinių ir kultūrinių modelių, žanrų ir kodų jungčių, hibridinių darinių. Modernybėje individas pakluso tapatybės (ideologinės, profesinės, lytinės) logikai, o postmodernizmo epochoje individą užgriūna paradoksai ir aporijos. Medijų amžius apverčia santykius, iškelia naujas vertybes, kurias grindžia emocijos, joslės, instinktai ir iracionalizmas (Jamet 2011, p. 17).

Modernią visuomenę formavo knygų pasaulis, kuris skatino vidinį dialogą tarp subjekto ir knygos personažo. Lietuviškieji veikėjai jungė skaitytojus į bendriją, siejamą paralelinių „literatūrinių“ gyvenimų. Archetipai formavo kolektyvinę atmintį, susiedami bendruomenę tvirtais kultūriniais saitais. Šiandieninę globalėjančią pasaulėžiūrą veikia reginių kultūra ir masinės kultūros bei kino industrijos, kuriančios naują globalios vaizduotės pasaulį. Tad knygų skaitytoją keičia su kino ir video personažais susitapatinantys žiūrovai, aistringi kompiuterinių žaidimų žaidėjai, tinklalapių vartotojai. Naują kultūros sanklodą ir tapatybę stipriai veikia populiarioji kultūra,

socialiniai tinklai, forumai, tinklaraščiai, veidaknygės ir asmeniniai profiliai (atveriantys neribotas susitapatavimo galimybes). Kaip taikiai pastebėjo Donskis, „veidaknygė yra viduramžių karnavalo atitikmuo postmodernioje visuomenėje – antistruktūra leidžia kuriam laikui pabėgti nuo nepakeliamų gyvenimo įtampų užsidėjus kaukę ir laikinai pakeitus tapatybę. Veidaknygė leidžia bendrauti visiems – ir kaukėtiems, ir apnuogintu veidu bei tikru savo vardu prieš kitus stojantiems personažams. Kaip ir viduramžių Paryžiaus kvailių šventėje, palaima išrinka tapus ne tu, kas esi“ (Donskis, www.delfi.lt, 2012). Veidaknygė skatina kurti asmenines mitologijas ir dalyvauti virtualiame gyvenime (*second life*), kuriame ne tik galima užsidėti kaukę, bet ir atskleisti slapčiausius troškimus.

Taigi šiuolaikinėje kultūroje neišvengiamai formuojasi nauja kultūrinės vaizduotės struktūra, kurią stipriai veikia globalioji kibererdvė, kurianti naująją šios epochos mitologiją. Kompiuteris, mobilusis telefonas, iPod'as ir iPhone'as yra ne tik techniniai mūsų „juslių protezai“ (Marchalas McLuhanas), bet ir mūsų vaizduotę užvaldantys daiktai, kurie „asmeninį mikrokosmosą sujungia su kolektyviniu makrokosmosu“ (Maffesoli 2008, p. 179).

Išvados

Kultūrinės tapatybės struktūros glaudžiai susijusios su pasaulėžiūrinių paradigmu kaita. Postmodernybė įtvirtina kaitumo ir daugialypumo konceptą, dinamiškos ir nuolat atsinaujinančios kultūrinės tapatybės sampratą. Modernybėje sukurtą vientisos kultūrinės tapatybės struktūrą keičia diversifikuotas modelis, kuriame sąveikauja užgniaužtos tapatybės, skirtingi etiniai ir konfesiniai tapatumai. Monodimensinė kultūrinė tapatybė užleidžia vietą nomadinių ir hibridinių tapatybių raiškai. Estetinių ir vaizdiniu imperatyvu grįstoje postmodernioje epochoje racionaliūs pradus keičia emociniai ir jausminiai pradai. Rašto kultūrą keičia vaizdo arba ekrano kultūra (atverianti naujas kūrybines erdves kultūrinės tapatybės sklaidai).

Kolektyvinės vaizduotės globalizacija ir nacionalinės tapatybės apibrėžties problemiškas sukelia nacionalizmo bangas, dėl kurių kyla lokalinių tradicijų ir atminties išsaugojimo sąjūdžiai. Lietuvoje jie itin sustiprėjo XX–XXI a. sandūroje, tačiau pastaruosiu metu tapatybės rekonstravimo problematiką gožia naujos konfigūracijos, kuriose išryškėja įvairios daugialypumo ir kaitumo dimensijos.

Kultūrinės tapatybės kaitos procesai tęsiasi. Globalioji kiberkultūra formuoja sociokultūrinę vaizduotę ir mitologiją, kuri atverdama naujas kūrybines erdves didina ir kultūrinės reprezentacijos krizę. Tad postmodernizme prarandame aiškius orientyrus ir liekame įkalinti prieštarose, kurias bent šiek tiek gali sušvelninti kryptinga kultūros politika ir aktyvi kultūros institucijų veikla.

Literatūra

- Andriuškevičius, Alfonsas. 2006. Trispalvė, cepelinas ir kibinas. A. Andriuškevičius kalbasi su Audriumi Novicku. In: *Lietuvių dailė: 1996–2005*. Vilnius: Vilniaus dailės akademija.
- Assmann, Jan. 2010. *La mémoire culturelle. Écriture, souvenir et imaginaire politique dans les civilisations antiques*. Trad. par Diane Meur. Paris: Flammarion.
- Augé, Marc. 2006. La planète comme territoire. Un défi pour les architectes. In: *Chez nous. Territoires et identités dans les mondes contemporains*. Sous la direction d'Alessia de Biase et Cristina Rossi. Paris: Éditions de la Villette, p. 7–26.
- Barth, Fredrik. 1995. Ethnicity and the Concept of Culture. In: *Non Violent Sanctions and Cultural Survivals Seminars*. Eds. By Douglas R. Imig, Pamela Slavsky. Harvard University, Center for International Affairs.
- Bauman, Zygmunt. 1996. From Pilgrim to Tourist – or a Short History of Identity. In: *Questions of Cultural Identity*. Edited by Stuart Hall and Paul du Gay. London: Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, p. 18–36.
- Beresnevičius, Gintaras. 2011. Identiteto paradoksai. Legendos ir mitologija lietuvių savimonės formavimesi. In: *Metai*, Nr. 8–9, p. 88–98.
- Donskis, Leonidas. 2012. Veidaknygės tauta save kasdien iš naujo sukuria tik ten, www.delfi.lt, 2012 lapkričio 28. Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/ldonskis-veidaknyges-tauta.d?id=60077497#ixzz2W0Tlys9q> [žiūrėta 2013 06 20].
- Donskis, Leonidas. Tapatybė: savęs klasifikavimas ar pasiekimas? Prieiga per internetą: http://www.politika.lt/index.php?cid=9299&new_id=14881 [žiūrėta 2013 06 20].
- Dunn, Robert G. 1998. *Identity Crises: a Social Critique of Postmodernity*. Minneapolis and London: University of Minnesota Press.
- Hall, Stuart. 1990. Cultural Identity and Diaspora. In: *Identity: Community, Culture, Difference*. London: Lawrence & Wishart, p. 223–237.
- Hall, Stuart. 2007. *Identités et cultures. Politiques des cultural studies*. Paris: Éditions Amsterdam.
- Jamet, Thomas. 2011. *Ren@issance mythologique. L'imaginaire et les mythes à l'ère digitale*. Paris: François Bourin.
- Kolevinskienė, Žydronė. 2011. Šiuolaikinės lietuvių prozos spindesys ir skurdas. In: *Metai*, Nr. 4, p. 25–26.
- Margérad, Anne-Laurence. 2010. Identités décomposées, identités recomposées. In: *L'identité plurielle*. Sous la direction Sébastien Rouquette. Clermont-Ferrant: Press Universitaires Blaise Pascal, p. 287–295.
- Maffesoli, Michel. 2002. *Tribalisme postmoderne: de l'identité aux identifications*. Paris: Flammarion.
- Maffesoli, Michel. 2010. *Le temps revient. Formes élémentaires de la postmodernité*. Paris: Desclée de Brouwer.
- Maffesoli, Michel. 2012. *Homo eroticus. Des communions émotionnelles*. Paris: CNRS.
- Martinkus, Vytautas. 2008. Parergono paradoksas, arba Tautinės tapatybės atvertis šiandienos prozoje. In: *Metai*, Nr. 5, p. 84–92.
- Nikžentaitis, Alvydas. 2011. Istorija, kolektyvinė atmintis, atminties ir atminimo kultūros. In: *Nuo Basanavičiaus, Vytauto Didžiojo iki Molotovo ir Ribbentropo: atminties ir atminimo kultūrų transformacijos XX–XXI amžiuje*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, p. 7–24.
- Serres, Michel. 1994. *Atlas*. Paris: Julliard.

- Trigano, Shmuel. 2006. Le bel avenir de l'empire Ottoman. In: *L'identité nationale face au postmodernisme*. Director Shmuel Trigano. Paris: Controverses, p. 7–12.
- Wieviorka, Michel. 2005. *Le différence, Identités culturelles: enjeux, débats et politique*. La Tour d'Aigues: Éditions de l'Aube.

The Problem of Cultural Identity in Postmodernity

Summary

Key words: cultural identity, postmodernity, problematicity of identity, multiplicity, changeable identity, sensual rudiment, national identity, cyberspace

Postmodernism has caused major social and cultural changes, shifted symbolic structures and identities. Therefore, this article defines structures of postmodern cultural identity, discusses the dominant paradigm of Western culture, reveals the general trajectories of changing identities, and cultural shift in Lithuania. The paper explores modern and postmodern identity distinctions associated with changes in social and cultural life. The author analyzes contradictions of contemporary cultural processes and problematicity, contextuality, multidimensionality and dynamics of identity.

The article highlights the basic principles of changing worldview system and cultural identity, and attempts to describe the sociocultural changes that have resulted in domination of sensual and sensory rudiment and the advent of emotions, eros and irrational beliefs in modern society. The paper outlines the processes of globalization and fragmentation of national identity, as well as the intensifying aims to reconstruct and strengthen cultural tradition. This article gives a short overview of artistic expressions of Lithuanian cultural identity, where new multiple forms emerges. And finally, it characterizes the potential impact of cyberspace on identity development.